

naam, berelook (*Bärlauch*) wordt genoemd; in Nederland heeft men deze wilde ui bij gebrek aan beren met de naam Daslook opgescheept. Verder zijn van deze familie aanwezig de Duin- en de Kranssalomonszegel (*Polygonatum officinale* en *verticillatum*). Van de Narcissenfamilie komt het Lenteklokje (*Leucojum vernum*) voor.

Noemenswaard is voorts de 'Alpenmilchlattich' (*Cicerbita alpina*), een bergplant die zich alleen hier in het Negertal tot dit niveau (400 m) verlaagt. Het is een komposiet die erg veel weg heeft van een 'blauw bloeiende' melkdistel. Van deze familie is ook Wolverlei, of Valkruid, (*Arnica montana*) aanwezig.

Tenslotte vermelden we nog het Verspreidbladig goudveil (*Chrysosplenium alternifolium*), het Peperboompje (*Daphne mezereum*)

en het Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*). Dit laatste komt hier zelfs in grote hoeveelheid voor. In de weiden, ook verder van de stroom af, ziet het in het voorjaar geel van de Slanke sleutelbloemen (*Primula elatior*).

We willen maar zeggen: 't Is de moeite waard, daar in Hoch-sauerland.

Met hartelijke dank aan de heer E. Hilgenhaus en jachtopziener Entian, voor hun medewerking en informatie op het gebied van resp. wilde flora en wildstand/bosbeheer.

Illustratie naar dia's van de schrijvers.

Adres van de schrijvers:

De Verbrande Pan

Op het speciale nummer van *Natura* dat aan dit duingebied was gewijd (maart/april 1978) zijn enige reacties binnengekomen, die hieronder volgen. In een volgend nummer zullen de heren drs. J. Menema en J. Vink van het Rijksherbarium nog nader terugkomen op de kwestie van de verschuiving van de kalkgrens.

De bijdrage van de heer H. A. S. Bijleveld geeft nog eens een goed inzicht in wat allemaal verloren ging, zowel landschappelijk als floristisch. De twee foto's van zijn hand illustreren (in dubbele zin) zijn betoog.

De heer C. Sipkes gaat nogmaals in op de ontkalking en de verdroging van het betrokken duingebied.

Na elk van beide artikelen volgt een nawoord van de heer Schendelaar.

Wij danken de auteurs voor de moeite die zij hebben willen nemen.

De redactie.

Neottia in de Verbrande Pan bij Bergen N-H

Aangezien ik al in 1921 aan de hand van mijn vader in de Verbrande Pan bij Bergen wandelde, heb ik het Verbrande Pan-nummer van *Natura* (maart-april 1978) met belangstelling gelezen.

Het viel mij op dat er niets in voorkomt over het ontstaan van de Panweg. In het begin van deze eeuw is over de aanleg daarvan heel wat te doen geweest. Stroperspaadjes waren er wel en het zou niet moeilijk geweest zijn om deze samen te voegen tot één weg als de eigenaresse van de duinen, mevr. Van Reenen, niet een plantenliefhebster was geweest. Toen zij hoorde dat in vrijwel elk bosje Vogelnestorchis (*Neottia nidus-avis*) groeide, was er veel overleg nodig om deze bosjes te ontzien. Haar jachtopziener, C. de Moor, had haar verteld dat er bremrapen in de bosjes stonden...

In die dagen was *Neottia* er niet zeldzaam. Inderdaad is de soort nu verdwenen, maar nog in 1962 vond ik 3 kleine exemplaren in een bos waar in 1918 er wel 500 stonden.

De eerste kennismaking van mijn vader met *Neottia* is een anekdotisch aandoend, niet-temin historisch verhaal. Met een collega-onderwijzer fietste hij op een dag in 1897 langs de latere Heerenweg. Ter hoogte van het markante 'Knekeldoin', zoals oude Egmonders het 'Hoge Duintje' noemen, wilden zij wel eens een kijkje nemen in het duin en besloten hun fietsen neer te zetten bij het eerste huis dat zij zouden passeren.

Ze klopten er netjes aan en vertelden aan de man die ze te woord stond dat ze het duin wel in wilden. 'Dat zal niet gaan, heren' was het antwoord, 'maar kom binnen voor een kop koffie'. Een gesprek kwam spoedig op gang en toen stelde de bewoner van het huis zich voor: jachtopziener De Moor! Ze zaten in het hol van de leeuw! Mijn vader herinnerde zich echter dat hij aan de Alkmaarse ambachtsavondschool ook les gaf aan ene De Moor uit Bergen. 'Dat is mijn zeun', zei De Moor; 'willen de heren maar meegaan?' Even later waren ze op weg. Dit was vaders eerste kennismaking met de Verbrande Pan, waarbij aan het licht kwam

dat de bremrapen in de bosjes niets anders waren dan *Neottia*'s, die De Moor al jaren kende maar waar hij aan voorbij gegaan was omdat het toch maar onkruid was. Hij was bovendien aangesteld voor de jacht en niet om naar plantjes te kijken! Hij wist wél dat *Neottia* al jaren werd uitgegraven en verkocht in 'Het Huis met de Pilaren' in Bergen. Ook de naam van de dader was hem bekend, maar de later aan De Moor gegeven opdracht om de dader op heterdaad te betrappen, bleek een onmogelijke opgave te zijn. Is het dus een wonder dat mijn vader later de vondst van de Koraalwortel (*Corallorhiza trifida*) op twee plaatsen

Zo zag een duinmeer er uit

Het meertje in de Verbrande Pan (het Tranendal) bij Bergen, in 1931 in oostelijke richting gefotografeerd. Thans een door hoge berken omzoomde kruipwilglaagte. De duinen in de verte zijn met dennen beplant. Ook is er overigens nu veel meer struweel dan toen.

(Foto H. A. S. Bijleveld)

Hetzelfde meertje, gezien in westelijke richting.
(foto H. A. S. Bijleveld)

in de Verbrande Pan altijd angstvallig verzwegen heeft?

In mijn jonge jaren kwam Struikheide niet in de Pan voor. In welk jaar ze het eerst in het noorden werd waargenomen, is niet meer te achterhalen. Maar we zagen *Calluna* steeds meer naar het zuiden oprukken, wat een bedenkelijk verschijnsel werd gevonden.

Mag het Kraaienbos nu het grootste bos in de Pan zijn, niet vergeten mag worden dat in de Heerenweide destijds het Nieuwlandsbos stond. Het is er nog, maar deerlijk verminkt. In wereldoorlog 1914-1918 is het grotendeels ten offer gevallen aan bijl en zaag van de Egmonders, die het dode hout mochten meenemen maar zich niet ontzagen ook het levende hout te roven. Ik heb ze in 1918 met eigen ogen bezig gezien. De 'derpers' verkochten het hout als brandhout of stookten het zelf op.

In dit bos waren vele planten te vinden, zoals Vleeskleurige orchis, Harlekijn, Gevlekte orchis, Maanvaren, Addertong en Zenegroen, om maar enkele te noemen. Nu ligt er een grote speelweide, nadat er in 1940 eerst nog grasland is geweest waarop koeien graasden en een hert. Maar dat is

een hoofdstuk apart! Tegenover het Nieuwlandsbos was ook een geweldig bos dat zijn afsluiting vond tegen de duinen aan de westkant van de Pan. Het is niet te achterhalen of dit alles één uitgestrekt bos is geweest waar de Panweg doorheen werd aangelegd. Daar waar de Panweg voorheen plotseling naar het oosten afboog om uit te monden op de Duinweg was het vroeger zó vochtig dat er Zonnedauw voorkwam!

Het Dalkruidbos (waarom Majabos?), een al zeer oude naam in de Pan, herbergde vroeger ook *Neottia*, Maanvaren en Addertong. Ook dat is verleden tijd. *Juniperus* komt er eveneens al lang niet meer voor.

In de jaren vóór 1940 waande men zich in het paradijs als men door de Verbrande Pan liep. Nu doet de vallei denken aan een oude grijze man, die langzaam maar zeker omkomt van de dorst.

Niet alleen over de Verbrande Pan, maar over het gehele Berger duingebied zou een dik boek te schrijven zijn. Die vele duinpannetjes met diverse soorten orchideeën waren een lust voor het oog. Ik prijs mij gelukkig deze tijd te hebben meegemaakt.

H. A. S. Bijleveld,

Naschrift

De redactie van *Natura* vroeg mij destijds een indruk te geven van de flora in de Verbrande Pan zo'n 40 jaar geleden en thans omdat ik daarover uit eigen ervaring kon schrijven. Ik heb zeker niet de pretentie gehad een 'geschiedenis' van de Pan te schrijven. Maar de heer Bijleveld levert hierboven wel een amusante bijdrage aan die 'geschiedenis'. Overigens komen er gelukkig in de Pan ook nu nog soorten als Addertong en Zenegroen voor. En in 1977 dook na jaren opnieuw de Gevlekte orchis (*Orchis maculata*) op. Een gerucht dat *Neottia* weer gevonden was, bleek op bremraap te slaan! De geschiedenis herhaalde zich! Majabos (*Maianthemum bifolium*) is een door prof. dr. V. Westhoff bedachte naam (zie *De Levende Natuur* 1951, blz. 95).

J. K. Schendelaar